

Kasza Péter

BULVÁRSAJTÓ – RETORIKA – TÖRTÉNETÍRÁS

Megjegyzések Brodarics István *Historia verissimájának* keletkezéstörténetéhez

Az 1526. augusztus 29-én lezajlott mohácsi ütközet kétség kívül az újkori magyar, sőt bizonyos értelemben a közép-európai történelemnek is az egyik legjelentősebb fordulópontja. A csatavesztés következményeképp megszűnt a középkori, önálló magyar állam, II. Lajos halálával pedig a megürült magyar és cseh trón Habsburg Ferdinánd kezére került, aki ezen szerzeményeivel megvetette a Habsburgok dunai monarchiájának alapjait.

Az eseménynek természetesen könyvtárnyi modern szakirodalma van, de a tragikus vereség okainak keresése már a kortársakat is élénken foglalkoztatta. A csatáról számos korabeli beszámoló, tudósítás, követjelentés, levél maradt ránk, de a legkülönbébb történeti művekben is megemlékeztek róla keresztény és török oldalon egyaránt. A rengeteg szöveg közül azonban (a török beszámolókat nem számítva) mégis csak egyetlen akad, amelyik az ütközetben valóban részt vevő személy tollából származik, ez pedig Brodarics István (Stephanus Brodericus) szerémi püspök és kancellár műve, a *De conflictu Hungarorum cum Solymano ad Mochacz verissima historia*.¹

A szerző, Brodarics művelt, humanista főpap. 1470 körül született Szlavóniában köznemesi családban. Iskoláit Pécsen kezdte, majd nagybátyja Jalsity János, Lukács zágrábi püspök, utóbb Szathmári György pécsi püspök támogatásával 1501 körül eljutott a padovai egyetemre, ahol öt évet töltött. Hazatérte után előbb Szathmári titkára lett, de hamarosan a nagypolitika küzdőterén találta magát. Belgrád eleste, 1521 után a fokozódó nyomásnak kitett magyar állam mindent elkövetett, hogy külföldi segítséget szerezzen a török feltartóztatására. E célból számos követséget indítottak európai királyi udvarokba, valamint a Szentszékhez. Vélhetőleg humanista műveltsége és padovai iskolázottsága is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a rendkívül fontos római követi megbízást Brodarics kapta. 1522-től 1525 őszéig egyetlen kisebb megszakítást kivéve folyamatosan Rómában tartózkodott, és kitűnő kapcsolatokat épített ki a pápai udvarral. Nem utolsó sorban a

¹ Kritikai kiadása: Stephanus BRODERICUS, *De conflictu Hungarorum cum Solymano ad Mochacz verissima historia*, szerk. KULCSÁR Péter, Bp., Akadémiai, 1985. Magyarul szintén Kulcsár Péter fordításában több kiadásban is hozzáférhető. Vö. *Humanista történetírók*, vál., szerk., jegyz., utószó KULCSÁR Péter, Bp., Szépirodalmi, 1977, 289–328; *Mohács emlékezete*, vál. Kiss Károly, szerk. KATONA Tamás, Bp., Európa, 1979, 11–48. Az általam idézett latin szövegrészletek oldal-számái a kritikai kiadásra, a magyarul idézett részletek a *Humanista történetírók* c. kötetben megjelent szövegre vonatkoznak.

pápa támogatásának is köszönhető, hogy a magyarországi belügyekre nagyobb befolyást gyakorolni igyekvő Szentszék támogatásával 1526 márciusában kinevezték kancellárrá.² Brodarics minden kétséget kizáróan a kancellári kinevezéssel jutott politikai karrierje csúcsára, ám a sors akaratából igen rövid időt töltött ott. 1526 júliusában Lajos királlyal együtt indult Budáról a török sereg elé, a mohácsi síkon pedig fegyverrel küzdött a török ellen. Az alig másfél órás csatában Lajos királlyal együtt elesett a kormányzati szerepet betöltő főnemesi és főpapi kar színe java, Brodarics azonban a szerencsés kevesek között volt: megmenekült.

A csata közvetlen előzményeit és lefolyását bemutató rövid kis beszámolója a következő év tavaszán jelent meg Krakkóban, Vietor nyomdájában.³ Brodarics művével foglalkozva egy furcsa paradoxon mindjárt szemet szúr: mivel a *Historia verissima* az egyetlen, megfellebezhetetlen hitelű, magyar szempontú leírás a csatáról, sem a későbbi történetírók sem a modern kor történészei, ha Moháccsal kívántak foglalkozni, nem kerülhették meg Brodarics szövegét. A csata eseményeinek rekonstruálása céljából szinte ízekre szedték a szöveget, minden mondatát külön-külön mérlegre tették, ám keletkezésének körülményei, megírásának okai és esetleges céljai jóval kevesebb figyelmet kaptak. Jelen tanulmányomban e szöveg megalkotásának egyik lehetséges okát szeretném valamelyest körüljárni.

A magyar szakirodalomban általában két momentumot szoktak emlegetni, amelyek kiváltképp ösztönözték Brodaricsot a mű megírására. Egyrészt általánosan elfogadott nézet, hogy Brodarics I. Zsigmond lengyel király felkérésére, tehát mintegy megbízásból írta a szöveget. Brodarics kitűnő kapcsolatokat ápolt a lengyel udvarral is, s az uralkodó tőle, mint szemtanútól annál inkább pontos beszámolót várt volna a tragikus eseményről, minthogy a csatában elesett II. Lajos I. Zsigmond unokaöccse volt.

A másik sokat emlegetett indok a híres bécsi humanista, Johannes Cuspinianus (Spiessheimer) törökellenes buzdító beszéde, amely valamikor 1526/27 fordulóján jelent meg Bécsben, és amelynek néhány passzusa hanyagsággal, árulással és királyuk cserben hagyásával vádolta meg a magyarokat.⁴ Ezek alapján tehát a szöveg keletkezéséről az a kép rajzolódik ki, hogy Brodarics a lengyel király felkérésének eleget téve számolt be a csata lefolyásáról, egyúttal Cuspinianus magyarokat illető vádjait is cáfolni igyekezett.

Eddigi kutatásaim kimutatták, hogy a Zsigmond-féle felkérés nagy valószínűség szerint soha nem történt meg, de még ha a megbízás tényét nem is lehet minden kétséget kizáróan legendának minősíteni, az az eddigi adatok alapján nem

² A kancellári kinevezés körüli problémák leírását lásd: SÖRÖS Pongrác, *Jerosini Brodarics István*, Bp., 1907, 27–37; SZÉKELY Samu, *Brodarics István élete és működése*, Történelmi Tár, 1888, 16–27; ÓVÁRY Lipót, *Hazai állapotaink a mohácsi vész előtt*, Századok, 1885, 396–403, 482–490.

³ Vö. RMK III. 270.

⁴ Johannes CUSPINIANUS, *Buzdító beszéd a Szent Római Birodalom fejedelmeihez és előkelőihez = Mohács emlékezete*, vál. KISS Károly, szerk. KATONA Tamás, Bp., Európa, 1979, 245–276.

igazolható.⁵ Mivel így megdőlni látszik az a feltevés, hogy Brodarics egy megbízást teljesítendő írta volna a beszámolót, annál nagyobb hangsúlyt kap a Cuspinianus beszéde által jelentett motiváció, ami így első számú, sőt egyetlen indokká lépne elő.

Ez már önmagában is egészen új megvilágításba helyezné a problémát, hiszen amennyiben elfogadjuk, hogy Brodarics legfőbb indoka a csata történetének megírására egy, a magyarokat vádoló *oratio* állításainak megcáfolása volt, ez esetben a magyar történetírás egyik leghíresebb szövegét alapvetően történeti jellegű műből polemikus célzatú vitairattá minősítenénk át.⁶

Vizsgáljuk meg először, egyáltalán szerepelhet-e Cuspinianus *adhortatio*ja a Brodarics-mű megírásának indokai között. A kérdés egyértelmű megválaszolása előtt két probléma áll. Az egyik, hogy Brodarics sem a *Historia verissima* szövegében nem nevezi meg Cuspinianust, sem pedig ránk maradt levelezésében nem

⁵ A Zsigmond-féle felkérést az *Acta Tomicianiana* VIII. kötetének 222. lapján található levéllel szökták igazolni, amelyben a király megkéri Brodaricsot, számoljon be arról, mit tud unokaöccse, II. Lajos haláláról. Első olvasásra a szöveget valóban megbízásnak lehet tekinteni, de ha alaposabban szemügyre vesszük az *Acta Tomicianiana*-ban található, szeptemberben keletkezett lengyel diplomáciai leveleket, az tapasztaljuk, hogy számos hasonló, szinte szó szerint egyező szövegű levél íródott vezető magyarországi személyiségeknek. Nyilvánvalóan nem azzal a célzattal, hogy rávegyék őket egy Mohácsról szóló beszámoló megírására, hanem hogy információkat szerezzenek először is Lajos sorsáról (hiszen halála esetén nagybátyja, Zsigmond is aspirálhatott a magyar trónra!), illetve általában a Lengyelország *antemuralé*jának is tekintett Magyarország általános helyzetéről. Ha a többi levelet nem tekintjük megbízásnak, a velük szövegszerűen összecsengő Brodaricshoz írottat sem tekinthetjük annak, így a Zsigmond-megbízásra vonatkozó legfőbb bizonyíték megdőlni látszik. Erről tartottam előadást Budapesten a 2005 októberében Habsburg Mária születésének 500. évfordulójára rendezett konferencián „*Humanista választóton. Brodarics István Habsburg Mária udvarában*” címmel. Az előadás szövege megjelenik a konferenciakötetben. Bővebben lásd ott!

⁶ A szöveget újabban a retorikai szerkesztettség szempontjából vizsgáló Tóth Zsombor mutatott rá arra, hogy a történetírásként kezelt munka pontosan elemezhető retorikai kategóriák mentén. Ezt ő is azzal magyarázta, hogy „az emlékirat sajátos vitahelyzetben jelenít meg egy Mohácsról szóló beszámolót, amelynek nemcsak mint történetnek kell megállnia a helyét, hanem Cuspinianusnak a magyarokat felelőtlenséggel megvádoló *Oratio*ja ellenében is meggyőzően kell bizonyítania az eltérő valóságot”. Vö. Tóth Zsombor, *Fons vs. memoria? Retorikatörténeti megjegyzések Brodarics Istvánnak a mohácsi csatáról készült latin nyelvű beszámolójához (Esettanulmány)*, Református Szemle, 2004, 698–710.

tesz róla említést.⁷ Ilyen módon a szerzőtől származó közvetlen bizonyítékunk nincs arra, hogy valóban Cuspinianus beszédének magyarellenes kitételei háborították volna fel, és készítették volna egy cáfolat értékű mű megírására. A másik probléma, hogy a Cuspinianusról monográfiát író Hans Ankwicz von Kleehoven nem tud arról, hogy a szóban forgó buzdító beszéd valamilyen jelentősebb hatást váltott volna ki a kortársak körében, és nem említi, hogy magyarellenes éle lenne.⁸ Első pillantásra tehát úgy tűnhet, hogy mivel Brodarics valójában nem

⁷ A talán leghíresebb Brodarics-levél, melyet 1527. március 18-án Dévény várából írt a Prágában időző Ferdinánd királynak, bejelentve, hogy elhagyja Ferdinánd táborát és átáll Szapolyai oldalára, nem maradt ránk. A levelet sokan és sok helyütt hivatkozzák, pedig Fraknói Vilmos kivételével 1877-óta valószínűleg senki sem látta. Fraknói a Századok 1877/1-es számában megjelent cikkében (*Magyarország történetét érdeklő okiratok a külföldi piacon*, 57–63) ad hírt a levél létezéséről. Elmondja, hogy hat másik dokumentummal együtt egy bizonyos lipcei Ardenné báróné ajánlotta fel a Nemzeti Múzeumnak megvételre, az intézménynek azonban sajnos nem tellett a 250 forintnyi vételárra. Fraknóinak – az egyetlen, aki olvasta a levelet – valószínűleg nem engedélyezték, hogy közölje a teljes szöveget, így cikkében csupán kivonatolva ismerteti tartalmát. Eszerint Brodarics kész politikai látleletet ad Ferdinánd uralmi törekvéseiről, szerinte elhibázott lépéseiről: késlekedésével lehetőséget teremtett Szapolyai megkoronázására, hagyta kicsúszni kezéből az országot, és mindez most háborúval akarja visszafoglalni. Személyes sérelmeit is felelmegeti: kihagyták a tanácskozásokból, titkolóznak előtte, hat hónapi szolgálat után mindössze ötven forint fizetést ajánlottak neki. Ebben a levélben, állítólag, elhangzik Cuspinianus neve is, akinek magyarokra szórt gyalázkodásai – a levél szövege szerint – mélyen feldúlták Brodaricsot. Fél továbbá a Ferdinánddal érkező lutheranizmustól (!) is. Mindezek miatt, és mivel hírt kapott, hogy a legközelebbi budai országgyűlésen hazaárulással fogják vádolni, hazatér, és megvédi magát a vádak alól. – Ha a levélnek hitelt adunk, akkor ez megfellebbezhetelen bizonyíték arra, hogy Brodarics Cuspinianussal kívánt polemizálni művében. Nem Fraknói szakértelmében kételkedem, de nem ez lenne az első hamisítvány a történelemben, és nem is az utolsó. Adatai szinte mind ellenőrizhetőek, de túl koherens és összeszedett a többi Brodarics-levélhez képest. Az ismert levelek közül egy akad, mely alátámaszthatja a dévényi levél létezését. Brodarics április 12-én, már Budán levelet ír Andreas Criciusnak Krakkóba, beszámol neki az elmúlt hetek eseményeiről (AT IX. 125–126. p.). Ebben leírja, hogy indokait kifejtette Ferdinándnak, sőt előadta azokat Mária és tanácsosai előtt is. Arra hivatkozik, hogy a kezdődő vérontásban nem kíván részt vállalni, és mivel hazaárulással akarják megvádolni az országgyűlésen, hazatér. Cuspinianust, sajnos, nem említi. Mégis, a levél szövege, az érvelés erősen emlékeztet a Fraknói által adott összefoglalóra, így tulajdonképpen alátámaszthatja azt. – Kétségekre adhat viszont okot a következő adat: ERDÉLYI Gabriella, *Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése I. 1526–1532* című kötetében (Bp., 2005) kiadott egy, a MOL állományában meglévő levelet, melyet Thurzó 1526. március 22-én Batthyány Ferenchez írt (MOL P 1314 Nr. 50466.). Eszerint Brodarics nem kért engedélyt a távozásra, legalábbis Thurzó, aki Ferdinánd kérését közvetíti Batthyáynak, nem tud erről. „Nescimus, si Dominatio Vestra Magnifica inllexit unus nostrum videlicet Stephanus doctor Cancellarius non accepta licentia et praeter scitum omnium clam hinc ad Ioannem Waywodam discessit, quam rem cur fecit, non satis nobis constat.” *i. m.*, 93. Kételyeim fenntartása mellett a dévényi levél létezésének ügyében a jelen adatok birtokában nem mernék határozottan állást foglalni.

⁸ Vö. Hans Ankwicz von KLEEHOVEN, *Der Wiener Humanist, Johannes Cuspinian*, Graz–Köln, 1959, 237–239. A kortársak körében kiváltott hatás alatt Kleehoven persze nem okvetlenül irodalmi reflexiókra gondolt, hanem sokkal inkább arra, hogy volt-e a buzdító beszédnek valami gyakorlati következménye. De vélhetőleg az irodalmi hatást is megemlítette volna, ha ismerte volna Brodarics művét, illetve a két mű közti feltételezett kapcsolatot.

említi Cuspinianust, a külföldi szakirodalom pedig mit sem tud a két mű közti esetleges kapcsolatról, talán csak a magyar szakirodalomban gyökeret vert egyik legendával állunk szemben.

Ha azonban alaposabban elolvassuk Brodarics szövegét, a Cuspinianus-hatással kapcsolatos kételyeink halványodni kezdenek. A szövegben több olyan célzás is van, ami ha nem is egyértelműsíti, de legalábbis erősen valószínűvé teszi, hogy műve írásakor Brodarics Cuspinianusszal, vagy vele is, polemizált: most csak két-három bizonyító erejű példát említek.

Brodarics az előszóban azt hozza fel a mű megírásának indokaként, hogy úgy tapasztalja, néhányan másként beszélnek el az eseményeket, mint ahogy azok megtörténtek, a vereséget pedig nem a szerencse szokásos forgandóságának, hanem a magyarok bűnének és árulásának tulajdonítják.⁹ Ez a kezdés mindenképpen alátámasztja, hogy a Brodarics-mű esetében igenis polemikus szándékú textussal van dolgunk, amely valamely magyarelles hangvételű szövegre vagy szövegekre kíván reflektálni. A célzás azonban még korántsem utal Cuspinianusra. A mű végén azonban, amikor Brodarics Lajos király halálának körülményeit írja le, a következőket mondja: felháborodással vehetjük tudomásul, hogy egy bizonyos személy e tárgyról közzétett beszédében hazug módon merészkedik a mieinket királyuk árulóinak nevezni.¹⁰ Ez már a név említése nélkül is egyértelműbb utalás: beszédet, oratiót Mohácsról vagy annak kapcsán az adott időszakban legjobb tudomásom szerint csak Cuspinianus tett közzé. Bár neve itt sem hagzik el, de néhány sorral lentebb Brodarics tovább szűkíti a kört, amikor azt mondja, ő szégyelli magát, amiért az a híres történetíró ilyen ostobán, számára ismeretlen dolgot merészelt a nyilvánosság elé tárni.¹¹ Cuspinianust, a jeles bécsi humanistát pedig elsősorban történetíróként tartották számon. Végül még egy adalék: Cuspinianus beszédében a legkonkrétabb vád az esztergomi katonákat, a huszárokat éri, akik fosztogatni kezdték a Budáról menekülő királyné hajóit.¹² Brodarics világosan reflektál az említett szöveghelyre, mikor azt mondja: a katonák okoztak ugyan némi kárt a királyné hajóiban, mégis messzire rugaszkodik az igazságtól az a sze-

⁹ *Operae pretium putavi, si bellum, quod divus Ludovicus Hungariae et Bohemiae rex [...] proxime gessit, et in quo interiit, breviter describerem eo etiam consilio, quod video esse non-nullos, partim qui haec aliter, quam acta sunt, narrent, partim qui nostros alius aliam ob causam criminari non cessent atque hunc infelicem pugnae eventum non solitis rerum humanarum casibus sed nostrorum culpae falso adhibere nitantur.* BRODERICUS, *i. m.*, 21.

¹⁰ *Quo molestiore animo ferendum censeo, quod ausus sit quidam oratione etiam de hoc publicata, si oratio illa vocari debet, nostros sui regis desertores falso vocare.* *Uo.*, 54.

¹¹ *Sed idem ille egregius historiarum scriptor, qui haec scribit, et qui tot convicia in gentem nostram ingerit, huius etiam cladis historiam ita scripsit, ut me pudeat eum ita imprudenter rem sibi ignotam in vulgus prodere fuisse ausum.* *Uo.*, 54–55.

¹² „A Dunán Esztergomhoz érkeztek, az érseki székhelyhez. Ekkor a huszárok, az ország lakosai, a töröknél sokkal gonoszabbak és kegyetlenebbek, akiket nem indít meg a jámborság, irgalom, a királyné egyik, királyi kincessel megrakott hajóját elragadták, kifosztották és szétrombolták. És nem elégedvén meg ekkora kegyetlenséggel, míg királynéjukat is nevétség tárgyává nem tették nagy szorultságában, magukra húzták a női ruhákat és a szolgálólányok papucsait, amiket az asszonyok fülkéiből hoztak ki, táncot jártak, kinevették és gúnyolták a félnék asszonynevet.” (Kulcsár Péter fordítása). CUSPINIANUS, *Buzdító...*, *i. m.* (4. jegyzetben), 257–258.

mély, aki könnyűfegyverzetű katonáinkat, akiket huszár néven emleget, azzal vádolja, hogy megbecstelenítették volna a királyné szolgáloít és gúnyképpen papucsaikban táncoltak.¹³

A fentebb elmondottak alapján tehát Brodarics egyértelműen olyan személy ellenében írta saját művét, aki a balvégzetű mohácsi csatáról beszédet jelentetett meg, és aki abban egyéb vádak mellett említést tett az esztergomi huszárok garázdálkodásáról. Ezek a célzások és a két szöveg reflektív helyei erősen valószínűvé teszik, hogy a Brodarics-szövegben meg nem nevezett ellenfél Cuspinianus.

Ennek tükrében viszont felmerül a kérdés, miért nem tud Ankwicz von Kleehoven semmit arról a hatásról, melyet a Cuspinianus-oratio Magyarországon, jelesül Brodaricsra gyakorolt? Elkerülte volna a figyelmét? Ilyen eset persze adódhatott, és ekkor óhatatlanul felmerül a magyar szakma és szakirodalom felelőssége is, hogy nem tette közzé nemzetközi fórumokon ezt az elméletet. De állhat más is a probléma hátterében. Ha a lehetőségekhez képest elfogulatlanul igyekszünk olvasni Cuspinianus szövegét, rá kell jönnünk, hogy korántsem egy igazi magyarfalóval állunk szemben. Alapvetően, és a címnek megfelelően, a német rendekhez intézett *törökellenes* buzdító beszédről van szó, amely ugyan Kleehoven szerint is szinte prédikatori hevületű, de ez a prédikatori hevület javarészt nem a magyarok ellen irányul. A török elleni fellépésre buzdítva a német rendeket Cuspinianus ugyan valóban tesz néhány oldalvágást a magyarok vétkes hanyagsága felé, de ugyanígy elítéli a keresztény fejedelmek nemtörődömségét is, akik veszni hagyták Rodoszt, és még ennél is hangsúlyosabban ostorozza a német birodalmi gyűlések tehetetlenségét, a fejedelmek iszákosságát, mint a tehetetlenség és döntésképtelenség legfőbb okát, s nem utolsó sorban pedig éles és egyben gúnyos kirohanást intéz Luther ellen, aki korai írásaiban elítélte a török elleni fegyveres fellépést.

Ha elfogadjuk tehát, hogy a szöveg, még ha magyar szemmel olvasva némely pontja bántó és sértő is, alapvetően mégsem magyarellenes ihletésű, felmerül a kérdés: nem reagált-e túlságosan érzékenyen Brodarics Cuspinianus nem különösebben kiélezett vádjaira? Ugy vélem, Brodaricsnak néhány fájó vádpontnál több oka volt a Mohácsról szóló saját beszámolója elkészítésére.

Felmerül a lehetőség, hogy Brodarics nem kizárólag Cuspinianusszal vitatkozik, még akkor sem, ha rajta kívül más ellenfelet a mű szövegéből aligha tudunk azonosítani. Ha a rendkívül hangsúlyos *praefatio* mondataira gondolunk, ott Brodarics úgy fogalmaz: *néhányan* másképp beszélnek el az eseményeket, mint ahogy megtörténtek. Lehet, hogy a többes szám csupán szándékos ködösítés, de lehet, hogy valóban többekkel akart vitába szállni. Ha így van, akkor kikkel még?

Fentebb azt mondtam, 1527 tavaszáig Cuspinianusén kívül nem ismerünk más szöveget, mely Moháccsal foglalkozik és nyomtatásban megjelent volna. Valóban nem ismerünk más *latin* nyelvű szöveget. Ismerünk viszont számos német nyelvű

¹³ Regina hac clade audita [...] trepide Posonium confugit rerum suarum magna parte per Danubium subvecta, in quibus et in his, quae civium Budensium erant, licet Andreas Orbonasz, qui arci Strigoniensi praeerat, nonnulla damna fecerit, tamen in huius rei commemoratione longe a veritate recessit ille, qui militibus nostris levis armaturae, quos vero nomine huzarones appellat, eam culpam impingit, quod puellas reginales inhonestius habuerint et in earum soleis per ludibrium saltaverint. BRODERICUS, *i. m.*, 58.

újságlapot, úgynevezett *Newe Zeytungot*, melyek a csatával és Lajos király sorsával foglalkoznak. 1526 szeptemberétől novemberig legalább hét különböző újságlap jelent meg e tárgyban, számos kiadásban, és a sikerre való tekintettel több utánnomásban.¹⁴ Ha Cuspinianusról azt állítottuk, hogy oratiója nem kimondottan magyarelles hangvételű, akkor az újságlapok esetében ezt már aligha tehetjük meg. A korabeli, alkalmilag kinyomtatott, egy-két lap terjedelmű újságok igazi bulvárlapokként működtek, ahol korántsem a hír valóságtartalma, csakis a lap eladhatósága számított. A mohácsi csatáról megjelent tudósítások esetében ezt azzal érték el, hogy a meglehetősen sovány tényanyagot egyrészt a török borzalmas kegyetlenkedéseiről szóló elképesztő és sokszor merőben légből kapott rémtörténetekkel tupírozták föl, másrészt a csatavesztést és Lajos király halálát szinte egyöntetűen a magyarok árulásának tulajdonították.

Amikor e tanulmány alapgondolata megfogalmazódott bennem, munkahipotézisem az volt, hogy Brodarics talán nemcsak egyedül Cuspinianus szövegével, hanem a nagy számban terjesztett újságlapok rágalmaival is polemizálni akart. Ezért az említett hét újságlap szövegét összevetettem Cuspinianus Oratiójával, és arra voltam kíváncsi, talállok-e olyan adatokat vagy szöveghelyeket, melyek arra utalnak, hogy Cuspinianus felhasználta az *Newe Zeytungokat* oratiója írásakor. Az átvétel ez esetben természetesen csak akkor igazolható, ha Cuspinianus szövege olyan téves információt közöl, amely valamelyik újságlapban is megtalálható. Nos, néhány esetben sikerült kimutatni ilyet, s ezt két példával szeretném illusztrálni. A *Bluthundt* című újságlap (mely alig foglalkozik a csatával, sokkal inkább a törökök vérengzéseivel) írja, hogy egy török pasa elfoglalta Pécs városát, majd a harmadik napon, ígérete ellenére, a városban mindenkit lemészároltatott. Ugyanebben az újságban olvashatjuk, hogy a Budára bevonuló Szulejmánnak egyedül a budai zsidók álltak ellen oly hevesen, hogy a zsidónegyedet ágyúkkal kellett megostromoltatnia.¹⁵ Nos, ezek téves adatok, meg nem történt események-

¹⁴ Jó összefoglalót ad a Mohács-tematikájú német újságlapokról és népekekről: PUKÁNSZKY Béla, *Mohács és az egykorú német közvélemény = Mohácsi emlékkönyv*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926, 277–294; FRAKNÓI Vilmos, *A mohácsi csatáról szóló egykorú újságlapok a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában*, Magyar Könyvszemle, 1876, 8–14; BLEYER Jakab, *Magyar vonatkozású német történelmi népekek 1551-ig*, EPhK, 1897, 334–347, 417–436; HUSZÁR Imre, *Házánkra vonatkozó külföldi újsághírek a XVI–XVII. századból*, Századok, 1912, 517–520. – Az újságlapok történelmi forrásértékéről máig mérvadó: BENDA Kálmán, *A törökkor német újságirodalma XV–XVII. században*, Bp., 1942. A Német Birodalomban gyakorolt hatásokról vö. HORVÁTH Magda, *A törökveszedelem a német közvéleményben*, Bp., 1937. Az 1526-ban megjelent német újságlapokról több forrásból is lehet tájékozódni. APPONYI Sándor, *Hungarica*, Bp., OSZK, 2004; KERTBENYI Károly, *Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok*, Bp., 1880; Carl GÖLLNER, *Turcica. Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts*, 1–3, Bucuresti, Acad. RPR, 1969–78; HUBAY Ilona, *Röplapok, újságok, röpiratok az OSZK-ban 1480–1718*, Bp., 1948; NÉMETH S. Katalin, *Ungarische Drucke und Hungarica 1480–1720. Katalog der HAB Wolfenbüttel*, München–New York–London–Paris, 1993.

¹⁵ A „Bluthundt” volt a legtöbbször kiadott, számtalan utánnomást megért Mohács-tematikájú újságlap. Több kiadása is olvasható az Apponyi-gyűjteményben. Vö. APPONYI, Nr. 187, Nr. 188, Nr. 189.

ről szólnak, de mindkettőt említi Cuspinianus is.¹⁶ Ezek alapján valószínűnek tartom, hogy Cuspinianus az *adhortatio* írása közben felhasználta a közkézen forgó *Newe Zeytungok* némelyikét, hogy az onnan vett adatokkal vagy inkább rémhírekkel színezzé a török kegyetlenségének leírását.

Ha elfogadjuk is, hogy Cuspinianus ismerte és esetleg alkalmasint felhasználta az újságlapokat, még mindig megmarad a kérdés, hihető-e, hogy a humanista Brodarics esetleg reagálni akart a németül fogalmazott és megjelentetett bulvárlapok rágalmaira. Nincs adatunk arról, hogy Brodarics tudott volna németül. Délszláv származású volt, a magyar udvarban élt, kiváló latinista volt, és Padovában járt egyetemre, ahol elsajátította az olasz nyelvet is (ismerjük több olasz nyelvű levelét), de németül valószínűleg nem tudott, így aligha olvashatta a *Newe Zeytungok* híreit. Az viszont nagyon is elképzelhető, hogy Mária özvegy királyné pozsonyi udvarában ismertek voltak ezek az újságok, így azok tartalmáról, legalább közvetve, Brodarics is értesülhetett. Nem valószínű, hogy a németül íródott szenzációhajhász újságlapok önmagukban különösebben felkavarták volna Brodaricsot, a művelt humanistát, ám ellenlépésekre késztethette, amikor hasonló vádak fogalmazódtak meg latinul is az elit közvélemény befolyásolására.

Kérdés persze, hogy a Habsburg Mária pozsonyi udvarában időző humanistánkat miért zavarta a szintén Habsburg-párti Cuspinianus szövegének néhány passzusa, még akkor is, ha az a latin nyelvű *oratio*val mintegy kanonizálta a német nyelvű újságlapok bizonyos rágalmaikat? Röviden felelve a kérdésre, a válasz részint Brodarics személyes érintettségében, részint az aktuális politikai helyzetben keresendő. Cuspinianus egy alkalommal azon sajnálkozik, hogy nem akadt Lajos király környezetében senki, aki lebeszélte volna a fiatal és vakmerő királyt a veszélyes csata vállalásáról. Brodarics, mint az ország kancellárja és ily módon a király legszorosabb környezetének tagja, ebben a kérdésben személyesen is találva érezhette magát. Beszámolójában nyomatékosan ki is emeli, hogy a csata előtt ő maga volt az, aki megpróbált közbenjárni a forrófejű katonáknál a csata elhalasztása érdekében. Brodarics művének tehát mindenképpen van személyes védőírat jellege is.

Végül, de nem utolsó sorban, igen fontos az a politikai közeg, melyben a két mű megszületik. Lajos halála után a magyar rendek elsőprő többsége Szapolyai Jánost választotta királlyá, míg a Mária királynő körüli kis csoport 1526 decemberében Habsburg Ferdinándot. A két király közti összeütközés csak idő kérdése volt. Brodarics eleinte a pozsonyi kör tagja, ilyenformán Ferdinánd híve, itt nem részletezhető okok miatt 1527 elejére azonban viszonya megromlik a Habsburg-párttal, és elkezd keresni a visszautat János király budai udvarába. A *Historia verissima* az átpártolás előtti hetekben íródik, János-párti hangvétele elvitathatatlan. Cuspinianus a német rendekhez szóló buzdításában egy helyütt azt mondja, Ferdinánd király semmi fáradságot nem fog sajnálni, hogy a következő tavasszal Magyarországról kiüldözze az ellenséget.¹⁷ A beszéd keletkezésének hónapjaiban (1526 decembere) Magyarországon történetesen nem állomásoztak török csapa-

¹⁶ CUSPINIANUS, *i. m.*, 253, 258–259.

¹⁷ CUSPINIANUS, *i. m.*, 269.

tok, ott volt viszont Szapolyai, akit a német újságlapok és a Habsburg-diplomácia egyaránt a török hűbéresének és Lajos árulójának igyekezett beállítani. Ebben a politikai légkörben a német rendek segítsége Ferdinándnak nem a török, hanem Szapolyai elleni küzdelmét támogatta volna, egy Magyarországon folytatott török elleni hadjárat pedig leginkább Szapolyai elleni hadjáratot takart. Amikor Brodaries a *Historia verissima*ban Szapolyait is tisztázza a király elárulásának vádja alól, művével, véleményem szerint, legalábbis hármast szolgál. Megvédi önmagát, felmenti a magyarokat a király cserbenhagyása, Szapolyait pedig az árulás vádja alól, ezzel igyekezik ellensúlyozni a Szapolyai elleni támadást előkészítő Habsburg-propaganda hatását.

Brodaries, a humanista alighanem a kész munkával az iszákjában érkezett Budára 1527 márciusában. Ez volt a belépője János udvarába. Vajon a fenti három közül mi lehetett a mű legfontosabb célja? Vitairat volt Cuspinianus ellen? A bukkott kancellár magamentsége? Vagy a Szapolyai-párti propaganda egyik első kísérlete? Teljes bizonyossággal alighanem soha nem fogjuk megtudni. De bármi volt is a legfőbb cél, az kétségtelen, hogy a magyarországi humanista történetírás egyik legfontosabb szövegét köszönhetjük neki.

Péter Kasza

BOULEVARDPRESSE – REDEKUNST – GESCHICHTSSCHREIBUNG

Bemerkungen zur Entstehungsgeschichte der *Historia verissima* von
Stephanus Brodericus

Die Schlacht bei Mohács 1526, beziehungsweise der Fall des selbständigen ungarischen Staates und der Aufstieg der Donaumonarchie der Habsburger nach der Schlacht war einer der wichtigsten Wendepunkte der ungarischen sowie der mitteleuropäischen Geschichte. Über die Schlacht gibt es viele Berichte, einer der authentischsten ist der von István Brodaries (Stephanus Brodericus), Bischof von Szerém, der selbst an der Schlacht teilgenommen hat. Die lateinsprachige *Historia verissima* von Brodaries entstand irgendwann zwischen Ende 1526 und Anfang 1527. Nach dem gegenwärtigen Standpunkt der Forschung war einer der wichtigsten Gründe Brodaries's sein Werk zu schreiben, die *Oratio* des berühmten Humanisten, Johannes Cuspinianus, in der dieser Ungarn und die Ungarn anklagte, weil sie ihren König, II. Ludwig in der Schlacht bei Mohács im Stich gelassen hatten. Es ist denkbar, dass Brodaries nicht nur eine Auseinandersetzung mit Cuspinian vor Augen hatte, sondern mit seinem Werk auch die Verleumdungen widerlegen wollte, die in den zeitgenössischen deutschen *Newen Zeytungen* die Ungarn ebenfalls des Verrates bezichtigt hatten.

